

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ОСОБИ

Сьогодення характеризується зневажливим ставленням членів нашого суспільства до таких найважливіших особистісних людських цінностей, якими є честь та гідність. Незважаючи на те, що ці особисті права (блага) охороняються нормами основних законодавчих актів країни (Конституції, Цивільного та Кримінального кодексів тощо), стан забезпечення правового захисту розглядуваних цінностей є вкрай незадовільним.

Безперечно, що злочини, які посягають на суспільні відносини, в межах яких вільно реалізуються особою її особисті блага, у теперішній час для громадян України набувають великої актуальності. Серед них можна виділити ті злочини, навколо яких розгортається дедалі більше скандалів і які своїми масштабами змушують нас привертати до них відповідну увагу, – це торгівля людьми, експлуатація дітей.

Проблеми кримінально-правового захисту честі та гідності особи завжди перебували у полі зору вчених та практичних працівників. У різні часи ці питання досліджувалися такими вченими: М. Акімовим, О. Бандуркою, Ю. Бауліним, В. Борисовим, С. Бородіним, В. Бортником, О. Володіною, В. Голіною, С. Денисовим, М. Заславською, В. Іващенко, В. Козаком, М. Коржанським, К. Левченком, Я. Лизогубом, І. Лисенком, Т. Орешкіною, С. Романовою, П. Сердюком, С. Тихоновою, М. Хавронюком, Г. Чеботарьовою та іншими [1].

Однак, незважаючи на це, невирішеними залишилися питання належного захисту засобами кримінального права честі та гідності особи, зокрема були необґрунтовано декриміналізовані образа та наклеп, що значно послабило потенціал законодавства про кримінальну відповідальність у сфері належної охорони розглядуваних цінностей.

Виходячи з цього, метою цієї роботи є вивчення загальної характеристики злочинів проти волі, честі та гідності особи для винайдення можливості закріплення нових норм, що значно підвищать спроможність кримінального права забезпечити належну реалізацію та використання цих цінностей у суспільному житті кожної людини.

У розділі III Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК), що має назву «Злочини проти волі, честі та гідності особи», передбачено кримінальну відповідальність за незаконне позбавлення волі або викрадення людини, захоплення заручників, підміну дитини, торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо передачі людини, експлуатацію дітей, незаконне поміщення в психіатричний заклад.

Цілком справедливим визнається те, що законодавець вперше в історії національного кримінального права виокремив злочини проти волі, честі та гідності особи в Особливій частині КК 2001 р. (ст.ст. 146-151). Зумовлюється

це вимогою ст. 3 Конституції України, сутність якої полягає в комплексному правовому забезпеченні охорони прав і свобод людини та громадянина, оскільки честь і гідність людини, її недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Крім того, інші норми Основного Закону також покликані гарантувати захист волі, честі й гідності людини та громадянина (статті 19, 23, 28, 29, 32, 33 тощо).

Порівняльний аналіз відповідних норм КК 1960 р. з відповідними нормами КК 2001 р. показав, що у новому кримінальному законодавстві злочини, що розглядаються, не тільки згруповано в окремий розділ, а й отримали більш досконалу форму, структуру та зміст. Разом з тим констатується те, що деякі посягання на волю, честь і гідність особи у КК 2001 р. були декриміналізовані та віднесені до сфери цивільного законодавства (образа й наклеп), що у свою чергу, послабило кримінально-правову охорону таких важливих цінностей.

Установлення кримінальної відповідальності за злочини проти волі, честі та гідності особи продиктовано вимогами низки міжнародних нормативно-правових документів: Загальною декларацією прав людини (прийнята й проголошена резолюцією 217А (III) Генеральної Асамблеї від 10 грудня 1948 р.), Європейською конвенцією з прав людини від 4 листопада 1950 р. (ратифікована Україною 17 липня 1997 р.), Декларацією ООН про захист усіх осіб від насильницького зникнення від 18 грудня 1992 р, Міжнародною конвенцією про боротьбу із захопленням заручників від 17 грудня 1979 р. (ратифікована УРСР 8 травня 1987 р.), Конвенцією про права дитини від 20 листопада 1989 р. (ратифікована Україною 27 лютого 1991 р.), Конвенцією про рабство від 25 вересня 1926 р. (УРСР приєдналася до Конвенції 29 серпня 1956 р.), Конвенцією ООН про боротьбу з торгівлею людьми і експлуатацією проституції третіми особами від 2 грудня 1949 р. (ратифікована Україною 17 липня 1997 р.), Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 р. (ратифікована СРСР 19 грудня 1980 р.), Конвенцією про передачу осіб, які страждають психічними розладами, для проведення примусового лікування від 28 березня 1997 р. (ратифікована Україною 11 січня 2000 р.) тощо.

У законодавстві України питання захисту волі, честі та гідності особи врегульовано й низкою інших галузей законодавства (наприклад, цивільним), Основами законодавства про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р., Законами України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» від 21 січня 1994 р., «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р., «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для неповнолітніх» від 24 січня 1995 р., «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 р., деякими постановами Кабінету Міністрів України (наприклад, постановою від 5 червня 2002 р. № 766, що затверджує Комплексну програму протидії торгівлі людьми на 2002–2005 роки), постановами Пленуму Верховного Суду України тощо.

Незважаючи на таку кількість нормативно-правових актів, конструювання та моделювання складів злочинів у III розділі Особливої частини КК не забезпечує належної охорони честі, гідності та волі особи. При цьому під злочинами проти волі, честі та гідності особи слід розуміти суспільно-небезпечні умисні дії,

які посягають на невід'ємні права та свободи людини і громадянина, гарантовані будь-якій особі Конституцією України і зафіксовані у розділі III Особливої частини КК, вчинені суб'єктом цих злочинів.

Отже, ці злочини посягають, у першу чергу, на права та свободи особи, під якими у цьому дослідженні розуміються закріплені в законодавстві і гарантовані державою юридичні можливості, що дозволяють кожному вільно і на власний розсуд поводитись, а також створювати і користуватись наданими йому нормами права соціальними благами [2].

Усі злочини, передбачені III розділом Особливої частини КК, своїми родовими та безпосередніми об'єктами мають волю, честь та гідність особи.

У зв'язку з цим слід визначити основні терміни. Так, під волею слід розглядати не тільки фізичну якість особи, а й право ніким не бути примушеним робити те, що не передбачено законодавством, і бути вільним у виборі своєї манери поведінки та мати право здійснювати на власний розсуд розвиток своєї особистості (за умови непорушення прав і свобод інших людей), а також гарантована можливість реалізації передбачених конституційних прав і свобод (свобода й особиста недоторканність, право на невтручання в особисте життя, свобода пересування та право на вільний вибір місця проживання тощо).

Чесць – це сукупність рис, які характеризують моральні якості – позитивні, що ними керується людина у своїй поведінці.

Під гідністю слід розуміти усвідомлення людиною як носієм сукупності певних моральних, професійних, світоглядних та інших якостей своєї суспільної цінності, що дає їй підстави для самоповаги.

Право на гідність – це особисте немайнове право особи на власну цінність як особистості, право на усвідомлення цієї цінності та усвідомлення значущості себе як особи.

Право на честь – це особисте немайнове право особи на об'єктивну, повну і своєчасну оцінку її як особи та її діянь щодо дотримання морально-етичних та правових норм з боку суспільства.

Право на недоторканість гідності і честі полягає у забороні здійснювати будь-які дії, якими можуть бути порушені ці права.

У деяких злочинах проти волі, честі та гідності особи додатковими факультативними безпосередніми об'єктами можуть бути громадська безпека, життя та здоров'я особи, власність, установлений порядок здійснення службовими особами своїх повноважень, право на сім'ю тощо.

Потерпілими від цих злочинів є, зокрема, будь-яка людина, крім особи, що має міжнародний захист (ст. 146 КК), заручник або якась інша особа, котра постраждала під час захоплення чи тримання особи як заручника (ст. 147 КК), психічно здорова особа (ст. 151 КК).

З об'єктивної сторони всі склади статей злочинів сформульовані як формальні, тобто вважаються закінченими з моменту вчинення винним самого діяння і не потребують настання зайвих шідливих наслідків. Одні з видів кваліфікованих діянь, передбачених ч. 3 ст. 146 КК (незаконне позбавлення волі або викрадення людини, що спричинило тяжкі наслідки), ч. 2 ст. 147 КК (захоплення заручни-

ків, що спричинило тяжкі наслідки), ч.3 ст.149 КК (торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини, що спричинила тяжкі наслідки), ч. 2. ст. 150 КК (експлуатація дітей, якщо вона спричинила істотну шкоду для здоров'я, фізичного розвитку або освітнього рівня дитини) та ч. 2 ст. 151 КК (незаконне поміщення в психіатричний заклад, що спричинило тяжкі наслідки), є складами матеріальними.

Всі злочини проти волі, честі та гідності особи можуть бути вчинені тільки шляхом дії.

Суб'єктивна сторона цих злочинів характеризується тільки прямим умислом, за якого особа усвідомлює вчинення своїх дій і бажає при цьому настання суспільно-небезпечних наслідків. Що ж до мотивів і мети цих злочинів, то вони можуть бути різними (користь, помста, прагнення отримати матеріальну вигоду, бажання позбутися людини або ізолювати її на певний період, з метою експлуатації потерпілої особи, отримати від праці потерпілого прибуток). Так, при захопленні заручників (ст. 147 КК) метою є спонукання родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення будь-якої дії чи утримання від учинення будь-якої дії. Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини (ст. 149 КК) характеризується як первинною метою (продаж потерпілого, інша оплатна передача його іншій особі або особам), так і вторинною, або кінцевою (сексуальна експлуатація людини, використання її в порнобізнесі, втягнення в злочинну діяльність, залучення в боргову кабалу, всиновлення (удочеріння) в комерційних цілях, використання у збройних конфліктах, експлуатація її праці). Метою експлуатації дітей (ст. 150 КК) є отримання прибутку.

Суб'єкт злочинів проти волі, честі та гідності особи може бути як загальний (фізична осудна особа, яка досягла 16 років, а в деяких злочинах 14 років), так і спеціальний (лікар-психіатр, або член комісії лікарів-психіатрів, або головний психіатр) [3].

Отже, аналіз конструктивних особливостей злочинних дій проти волі, честі та гідності особи, відповідальність за які передбачена нормами діючого КК, показав, що такі важливі людські цінності, як честь та гідність, залишилися поза захистом саме засобами кримінального права.

Але нами відзначається те, що розвинуті країни Європи в кримінальних законах передбачають відповідальність за злочини, які безпосередньо порушують честь та гідність особи. Так, у законі про кримінальну відповідальність Республіки Швейцарія (ст.ст. 173, 174, 177 Кримінального кодексу Швейцарії) передбачено кримінальне покарання за вчинення наклепу, явного наклепу, а також образи. Тобто на прикладі законодавства розвинутої європейської країни, якою є Швейцарія, а також ряду інших європейських країн, можна простежити, що стан забезпечення кримінально-правового захисту саме честі і гідності особи є більш вищим і дієвішим у процесі забезпечення з боку держави розвитку кожного громадянина як особистості та захисту його особистих немайнових прав у суспільстві.

Таким чином, по-перше, вважаємо передчасним декриміналізацію у КК України наклепу та образи, по-друге, нагальним постає питання розробки,

впровадження та закріплення у законі про кримінальну відповідальність України нових норм, які будуть спрямовані на забезпечення належної реалізації та охорони честі і гідності кожної людини.

Література

1. Сучасне кримінальне право України : курс лекцій / А.В. Савченко, В.В. Кузнецов, О.Ф. Штанько. – 2-е вид., виправ. та доп. – К.: Видання Паливода А.В., 2006. – С. 331–333.
2. Волинка К. Г. Теорія держави та права : навч. посіб. / К. Г. Волинка. – К. : МАУП, 2003. – С. 210.
3. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частина : навч. посіб. / за заг. ред. В.М. Стратонова. – К. : Істина, 2007. – С. 209–211.

Анотація

Качала І.І. Кримінальна відповідальність за вчинення злочинів проти честі та гідності особи. – Стаття.

Незважаючи на велику кількість нормативно-правових актів, конструювання та моделювання складів злочинів у III розділі Особливої частини КК не забезпечує належної охорони честі, гідності та волі особи. Невирішеними залишилися питання належного захисту засобами кримінального права честі та гідності особи, зокрема були необґрунтовано декриміналізовані образи та наклепи, що значно послабило потенціал законодавства про кримінальну відповідальність у сфері належної охорони розглядуваних цінностей.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, злочини проти честі та гідності особи, образи, наклепи.

Summary

Kachala I.I. Criminal responsibility for committing crime against honour and dignity of a person. – Article.

Despite to the considerable quantity of normative acts, designing and modeling of structures of crimes in III section of Special part of Criminal Code does not provide appropriate protection of honor, dignity and will of the person. Unresolved questions are concerns with the appropriate protection of honor and dignity of the person. The decriminalization of the insult and slander was unclear and this fact considerably weakened potential of the legislation on the criminal liability in sphere of appropriate protection of considered values.

Key words: criminal responsibility, crimes against honour and dignity of persons, insult, slander.

УДК 343.22(477)

Д.О. Калмиков

СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 150 КК УКРАЇНИ

У кримінально-правовій доктрині справедливо зазначається, що злочин неможливий без особи, яка його скоїла [1, с. 213; 2, с. 39; 3, с. 99]. Проте, як відомо, до кримінальної відповідальності притягається не кожна особа, яка вчинила діяння, передбачене кримінальним законом як злочин, а лише та, яка є